

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

Навчально-науковий інститут мистецтв

Кафедра дизайну і теорії мистецтва

**СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Охорона історико-культурної спадщини**

Освітня програма: образотворче мистецтв, декоративне мистецтво, реставрація
(доктор філософії)

Спеціальність: 023 образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація

Галузь знань: 02 мистецтво

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол №1 від 29 серпня 2022 р.

м. Івано-Франківськ - 2022

ЗМІСТ

- Загальна інформація
- Анотація до курсу
- Мета та цілі курсу
- Результати навчання (компетентності)
- Організація навчання курсу
- Система оцінювання курсу
- Політика курсу
- Рекомендована література

1. Загальна інформація

Назва дисципліни	Охорона історико-культурної спадщини
Викладач	Кіндратюк Богдан Дмитрович
Контактний телефон викладача	0673422165, 0666792572
E-mail викладача	bohdan.kindratiuk@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Стационар, заочна
Обсяг дисципліни	90
Посилання на сайт дистанційного навчання	
Консультації	консультації до самостійної роботи аспірантів проводяться на практичних заняттях, з приводу деталей виконання завдань онлайн у меседжерах, імейлом у межах робочого часу викладача.

2. Анотації до курсу

ОК «Охорона історико-культурної спадщини» належить до циклу дисциплін вільного вибору аспіранта/аспірантки. Наукова й практична діяльність мистецтвознавця чи мистецтвознавиці тісно пов'язана із різними об'єктами візуального мистецтва. Знання їхніх теоретичних особливостей, синтезу різних історико-культурних підходів на основі сучасного джерелознавства в історії мистецтв стосовно охорони історико-культурної спадщини будуть корисними не лише для удосконалення теоретичної бази аспіранта, а й у практичній роботі науковця.

Навчальний курс передбачає отримання теоретичних знань стосовно необхідності охорони пам'яток історико-культурної спадщини, формування в аспірантів/аспіранток цілісного уявлення про мистецтвознавство як складової наукової думки і духовної культури суспільства, їх охорони та збереження. Це передбачає ознайомлення із основними напрямками розвитку проблеми цього процесу. Пропонований курс полягає як у висвітленні основних теоретичних засад необхідності охорони історико-культурних пам'яток, історіографії проблеми, так і в наданні методичних рекомендацій стосовно виконання конкретних індивідуальних наукових завдань із зазначеної тематики.

Курс поглибить вміння аспірантів обирати методи дослідження у відповідності до певного виду наукової роботи, а також практичні навички праці із різними науковими джерелами з проблематики охорони історико-культурної спадщини.

3. Мета та цілі курсу

Ознайомлення аспірантів із теоретичними, історичними, сучасними аспектами теорії охорони історико-культурної спадщини та її історіографії, формування цілісного уявлення про особливості збереження пам'яток візуального мистецтва, специфіку їхнього дослідження в національній і світовій культурно-мистецькій спадщині відносно налагодження пам'яткоохоронної роботи. Вона набула особливого значення в умовах широкомасштабного вторгнення російських військ на терени України, коли масово знищуються чимало пам'яток культури й мистецтва. У процесі навчання аспіранти й аспірантки на підґрунті отриманих уявлень про теоретичні принципи детермінізму, іконології, іконографії, психологізму, структуралізму і семіотики в пластичному мистецтві; основні мистецькі теорії, концепції та їхній методологічний потенціал для вирішення проблемних питань дослідження явищ художньої культури; основні характеристики праць з історії, теорії та філософії європейського та світового мистецтва, представників різних періодів та сутність їх вчення; теорію джерела, його природу та інформативні можливості; класифікацію джерел, категоріально-понятійний апарат тощо глибоко проникають у суть питань необхідності охорони історико-культурної спадщини, проведення реставраційних робіт.

Важливими є вміння формування в аспірантів/аспіранток застосовувати знання про сутність охорони історико-культурної спадщини, використання при цьому мистецьких теорій для аналізу проблем в тій чи іншій галузі збереження пам'яток мистецтва; застосовувати концептуально-методологічні принципи для пізнання явищ в тій чи іншій сфері охоронно-зберігаючої науки; застосовувати знання з її історіографії при формуванні методології (наукові підходи, принципи, методи) розв'язання конкретно-наукових проблем; застосувати набуті теоретичні знання на практиці охорони пам'яток історико-культурної спадщини: аналізувати сутність проблемних явищ; виконувати методологічні принципи для пізнання явищ в тій чи іншій сфері охоронно-зберігаючої науки; застосовувати знання з її історіографії при формуванні методології (наукові підходи, принципи, методи) розв'язання конкретно-наукових проблем; застосувати набуті теоретичні знання на практиці охорони пам'яток історико-культурної спадщини:

аналізувати сутність проблемних явищ; виконувати історіографічний аналіз наукових питань, вести самостійно пошук джерел стосовно вирішення сформульованих питань; здійснювати самостійно аналітичну та синтетичну критику джерел; застосовувати інформацію джерел і загальноприйняті критерії оцінки для ідентифікації культурно-мистецьких пам'яток; використовувати набуті знання при написанні дисертації, проведенні наукових досліджень, педагогічній і громадській діяльності; грамотно використовувати понятійний апарат, термінологію, професійну лексику.

Важливим аспектом вивчення історіографічний аналіз наукових питань, вести самостійно пошук джерел стосовно вирішення сформульованих питань; здійснювати самостійно аналітичну та синтетичну критику джерел; застосовувати інформацію джерел і загальноприйняті критерії оцінки для ідентифікації культурно-мистецьких пам'яток; використовувати набуті знання при написанні дисертації, проведенні наукових досліджень, педагогічній і громадській діяльності; грамотно використовувати понятійний апарат, термінологію, професійну лексику. дисципліни є також засвоєння теоретичної спадщини українських мистецтвознавців з метою якісного написання підсумкової дослідницької роботи.

Важливим аспектом вивчення дисципліни є також засвоєння теоретичної спадщини українських мистецтвознавців з метою якісного написання підсумкової дослідницької роботи.

Метою та завданням практичної частини курсу є інтенсивний практикум, що дозволяє засвоїти аспірантам основні теоретичні положення, знання в практичних ситуаціях стосовно охорони історико-культурної спадщини; збирати та аналізувати відомості відносно обґрунтування мистецтвознавчих і культурологічних досліджень пам'яток мистецтва, потреби їх охорони та забезпечення збереження, застосовуючи при цьому фахову термінологію; готувати історіографічну базу наукових досліджень із зазначених проблем.

4. Результати навчання (компетентності)

За ОП аспіранти мають удосконалити на ОК такі загальні компетентності:

ЗК-1. Здатність до пошуку, оброблення, компетентного відбору інформації з різних джерел для професійної діяльності та власного наукового дослідження

ЗК-2. Здатність до критичного абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК-3. Здатність проведення власного наукового пошуку на відповідному фаховому рівні й усвідомлення його актуальності для збереження пам'яток національного та світового мистецтва.

ЗК-5. Здатність написання українською та іноземною мовами власних наукових публікацій різного змісту та обсягу стосовно потреби охорони тих чи інших пам'яток історико-культурної спадщини.

ЗК-6. Здатність дотримуватися кодексів професійної етики та виявляти ініціативу в науково-організаційній діяльності.

ФК-1. Здатність виконувати оригінальні наукові студії на основі ґрунтовного розуміння історії й теорії образотворчого, декоративного мистецтва та збирати необхідні відомості.

ФК-2. Володіти методологією проведення наукових досліджень у сфері охорона історико-культурної спадщини, зокрема творів образотворчого, декоративного мистецтва та методами атрибуції, експертизи, класифікації мистецьких об'єктів і пам'яток культури.

ФК-3. Здатність систематизувати, прискіпливо оцінювати й застосовувати отримані відомості у сферах культури й мистецтва та формулювати обґрунтовані висновки, відповідні до поставленої мети та завдань інтерпретувати, вирішувати питання охорони тих чи інших пам'яток історико-культурної спадщини.

ФК-4. Уміння писати наукові статті, анотації, відповідні обґрунтування стосовно питань охорони й збереження пам'яток історико-культурної спадщини.

ФК-7. Здатність аспірантів/аспіранток до наукового спілкування та ведення наукової дискусії, аргументування власних думок стосовно проблем охорони пам'яток історико-культурної спадщини.

ФК-8. Здатність викладати фахові дисципліни у закладах вищої освіти, проєктувати освітні програми та розробляти методики викладання пам'яткоохоронних дисциплін для різних аудиторій у поза- академічній аудиторії.

Ще на практиці буде втілено у такій формі результатів навчання:

ПРН -1. Глибокі знання з історії й теорії мистецтва наукового пізнання, що необхідні для проведення наукового дослідження на основі розумінням історичних, геокультурних та етнопсихологічних чинників мистецьких процесів як запоруки готовності до відстоювання різних питань охорони пам'яток історико-культурної спадщини. (розуміти і знати історичні та сучасні теоретичні засади цих процесів, розуміти й бути готовим пояснити власні шляхи добору історіографічних джерел для наукового дослідження з тематики охорони історико-культурної спадщини; розуміти і знати філософсько-культурні особливості цих

проблем у різних культурах, розрізняти особливості створення стратегій наукових досліджень із збереження творів мистецтва для різних культурних регіонів);

ПРН - 2. Глибокі знання принципів логіки, основних мистецтвознавчих понять, уміння застосовувати фахову мистецтвознавчу термінологію. (розуміти специфіку застосовування особливих понять теорії збереження, охорони пам'яток мистецтва та історіографію проблеми; розуміти й правильно визначити основні етапи її розвитку; уміти самостійно продумувати інформаційне й візуальне наповнення завдань за темою курсу)

ПРН - 3. Вміння використовувати філософські та загальнонаукові методи вивчення тих чи інших питань із пам'ятоохоронної діяльності в аспекті збереження історико-культурної спадщини . ПРН -4. Глибокі знання про художній образ як базову основу мистецтва та розуміння специфіки його вирішення при реставрації творів різних видах образотворчого й декоративного мистецтва; про особливості видів декоративного мистецтва та основні концепції українського й світового декоративного мистецтва для відновлення його пам'яток.

ПРН - 5. Уміння аналізувати, систематизувати, порівнювати, критично оцінювати доробок попередніх науковців у сфері пам'ятоохоронної діяльності.

ПРН -6. Уміння рецензувати, коментувати, цитувати наукову літературу, у тому числі іноземною мовою.

ПРН - 8. Володіти основними методами атрибуції, експертизи та реставрації творів образотворчого та декоративного мистецтва.

ПРН -11. Уміння вільно презентувати результати наукового пошуку, обговорювати, вести коректну дискусію з фахівцями/фахівчинями й нефхівцями про наукові й прикладні проблеми образотворчого, декоративного мистецтва, реставрації державною та іноземною мовами.

ПРН - 12. Здатність писати, рецензувати наукові статті, зокрема іноземною мовою у провідних українських і міжнародних наукових виданнях; підготувати дисертаційну роботу й представити її до захисту відповідно до чинних вимог.

ПРН - 14. Дотримання принципів академічної доброчесності, правових основ дослідницьких робіт, законодавства України в галузі культури, мистецтва та охорони пам'яток.

5. Організація навчання курсу

Обсяг курсу

Вид заняття	Загальна кількість годин
Лекції	20
Семінарські заняття / практичні / лабораторні	18
Самостійна робота	52

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання) Нормативний / вибірковий	Курс (рік навчання) Нормативний / вибірковий
4	023 образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	2	вибіркова

Тематика курсу

Тема, план	Форма заняття	Література	Завдання, год	Вага оцінки	Термін виконання
Тема 1. Лекція 1. Нормативно-правова охорона культурної спадщини. 1.Об'єкт дослідження. 2.Предмет наукових студій, термінологічні визначення.	2 год лекції, 2 год. семінарське, 8 год. самостійних	№ 2,6,7,8,10,11,12,15,16, тестування	Завдання 1. 8 год. Семінар 1.	10	1-2-й тиждень теоретичного навчання

<p>Тема 2-3. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України.</p> <p>1.Зародження пам'яткоохоронних ідей, що набували державної ваги в новітні часи.</p> <p>2.Правовий статус культури в міжвоєнний період у ХХ ст. в Україні, яка перебувала під чужоземним пануванням,</p> <p>3.Вибіркове з класових позицій комуно-радянського режиму ставлення до культурних цінностей.</p>	<p>2 год лекції, 2 год. семінарське, 6 год. самостійних</p>	<p>№ 1, 10,11,15,17. тестування</p>	<p>Завдання 2. 6 год. Семінар2.</p>	<p>10</p>	<p>3-4-й тиждень Теоретичного навчання</p>
<p>Тема 4. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України.</p> <p>1.Зародження пам'яткоохоронних ідей, що набували державної ваги в новітні часи.</p> <p>2.Правовий статус культури в міжвоєнний період у ХХ ст. в Україні, яка перебувала під чужоземним пануванням,</p> <p>3.Вибіркове з класових позицій комуно-радянського режиму ставлення до культурних цінностей.</p>	<p>2 год лекції, 2 год. семінарське, 6 год. самостійних</p>	<p>№ 5,8,10, тестування</p>	<p>Завдання 3. 6 год. Семінар 3.</p>	<p>10</p>	<p>5-6-й тиждень теоретичного навчання</p>
<p>Тема 5-6. Подолання наслідків Великої російсько-української війни в аспекті відновлення знищених пам'яток культури й мистецтва.</p> <p>1.Правова оцінка знищених пам'яток культури й мистецтва.</p> <p>2.Відновлення та реставрація знищених пам'яток мистецтва.</p>	<p>2 год лекції, 2 год. семінарське, 8 год. самостійних</p>	<p>№6, 8,10,12,16,18, тестування</p>	<p>Завдання 4. 8 год. Семінар 4.</p>	<p>10</p>	<p>7-8-й теоретичного навчання</p>

Тема 7-8. Формування управлінських структур стосовно охорони й збереження культурно-історичної спадщини. 1. Хід і наслідки пошуково-дослідницьких робіт стосовно визначення пам'яток культури, що потребують збереження та реставрації. 2. Держреєстрація об'єктів культурного минулого, її позитивні й негативні наслідки	2 год лекції, 2 год. семінарське, 6 год. самостійних	№ 3,4,10,11,12,16,20,21, тестування	Завдання 5. 6 год. Семінар 5.	10	9-10-й тиждень теоретичного навчання
Тема 9 –10. Заходи стосовно поліпшення стану справ в охороні та збереженні культурно-історичної спадщини.	2 год. семінарське, 6 год. самостійних		6 год. Семінар 6.		9-10-й тиждень теоретичного навчання

6. Система оцінювання курсу

Загальна система оцінювання курсу	Шкала оцінювання: національна та ECTS			
	Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
			для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
	90-100	A	відмінно	зараховано
	80-89	B	добре	
	70-79	C		
	60-69	D		
	50-59	E	задовільно	
	26-49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
	-25 -0		незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни
<p>Екзаменаційна оцінка виставляється підсумком балів (100 балів максимум) поточного оцінювання за семестр: балів по семінарських заняттях та за практичні завдання (самостійні), виконані в повному обсязі. За умови відсутності аспіранта на деяких семінарських заняттях, то питання з пропущеного семінарського будуть усно відпрацьовані ним на екзамені й оцінені викладачем.</p> <p>Основними способами контролю на семінарських заняттях є індивідуальне та фронтальне опитування, тестові завдання, обговорення у групі проблемних питань, аналіз ситуативних завдань. Кожен семінар має окремий блок різних варіантів контрольних робіт, що оцінюється 10 балами.</p> <p>Аспіранти на кожну тему мають індивідуальне науково-дослідне</p>				

	завдання (по 10 балів за кожне). За невчасно здані завдання (відповідно до графіку) знімається по 4 бали з кожного.
Вимоги до письмової роботи	<p>Самостійні завдання науково-дослідницького спрямування курсу розробляються викладачем на початку семестру для кожного аспіранта індивідуально з урахування тематики його дослідницьких уподобань та теми дисертації.</p> <p>Загальні критерії оцінок письмових завдань:</p> <p>“відмінно” – здобувач вищої освіти вільно володіє теоретичними положеннями і термінологією; повно, логічно і послідовно розкриває зміст поставленого завдання відповідно до тематики та рівня складності державною та іноземними мовами; правильно застосовує одержані теоретичні знання для письмового викладу матеріалу; демонструє уміння робити узагальнення і висновки, використовуючи зібрану джерельну базу;</p> <p>“добре” – здобувач вищої освіти достатньо володіє понятійним апаратом; демонструє уміння комплексно вирішувати поставлене письмове завдання; загалом правильно розкриває основний зміст теми науково-дослідницького завдання; уміє логічно, послідовно, висловити власну думку щодо об’єкту сакрального мистецтва, робити висновки та узагальнення; у тексті допускає незначні неточності;</p> <p>“задовільно” – здобувач вищої освіти частково володіє ключовими поняттями та термінами; зміст окремих питань індивідуального завдання викладає частково, непослідовно; під час розкриття окремих теоретичних положень письмового завдання серйозні помилки, неточності;</p> <p>“незадовільно” – здобувач вищої освіти не може розкрити зміст основних понять тематики індивідуального завдання; не вміє логічно обґрунтувати теоретичні положення теми; допускає принципові помилки при викладі тексту завдання.</p>
Семінарські заняття	<p>Загальні критерії оцінок форм контролю семінарських є:</p> <p>“відмінно” – здобувач вищої освіти вільно володіє теоретичними положеннями і термінологією; повно, логічно і послідовно розкриває зміст питання; творчо підходить до вирішення поставлених завдань; правильно застосовує одержані теоретичні знання для розв’язання практичних завдань; демонструє уміння робити узагальнення і висновки, використовуючи джерельну базу;</p> <p>“добре” – здобувач вищої освіти достатньо володіє понятійним апаратом; демонструє уміння комплексно вирішувати завдання; правильно розкриває основний зміст матеріалу; уміє логічно, послідовно, висловити власну думку, робити висновки та узагальнення; у відповіді допускає незначні неточності;</p> <p>“задовільно” – здобувач вищої освіти частково володіє ключовими поняттями та термінами; зміст окремих питань викладає частково, непослідовно; під час розкриття окремих теоретичних положень допускає серйозні помилки, неточності;</p> <p>“незадовільно” – здобувач вищої освіти не може розкрити зміст основних понять; не вміє логічно обґрунтувати теоретичні положення; допускає принципові помилки при виконанні більшості завдань, передбачених програмою.</p>
Умови допуску до Підсумкового контролю	Наявність успішно виконаних індивідуальних науково-дослідницьких робіт заняття з курсу.
7. Політика курсу	
Під час навчання аспірантам/аспіранткам створюється атмосфера й умови максимально подібні до реальної науково-дослідницької праці. Високо оцінюється творчий підхід до вирішення тих чи інших питань. Не допускається використання чужої інтелектуальної власності, відслідковується викладачем плагіат. Допускаються пропуски з поважних причин.	
8. Рекомендована література	

Основни:

1. Акуленко В. Охорона культури в Україні (1917–1990). Київ : Вища школа, 1991. 274 с.
2. Акуленко В. Міжнародне право охорони культурних цінностей та його імплементація у внутрішньому праві України. Київ : Юстиніан, 2013. 608 с.
3. Бадяк В. Пам'яткоохоронна історія Львова. Львів : ЛНАМ, 2014. 160 с.
4. Бадяк В. Нормативно-правова охорона культурної спадщини. Вісник Львівської національної академії мистецтв. Львів, 2016. Вип. 28. С. 331–348.
5. Богуславский М. Международная охрана культурных ценностей. Москва : Междунар. отношения, 1979. 192 с.
6. Брайчевский М. Сохранить памятники истории. История СССР. Москва, 1996. №2. С. 205–226.
7. Відомості Верховної Ради. Київ, 2005. № 5. Ст. 114; 2011. № 4. Ст. 22; № 13-14. № 15-16, № 17, Ст. 112; № 29. Ст. 272; № 3. Ст. 316; — № 34. — Ст. 343.
8. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм. Ч. 1-2. Львів, 1937.
9. Законодавство про пам'ятники історії та культури зб. норм. актів. Київ : Вид. політ. літер. України, 1970. 464 с.
10. Закон УРСР «Про охорону і використання історії та культури». Київ.
11. Знаки тоталітарного молоху, які не увійшли до Державного реєстру нерухомих України. Культура і життя. Київ, 2009. 49/50; 51/52.
12. Игнаткин И. Охрана памятников истории и культуры. Київ : Вища школа, 1990. 223 с.
13. Карий А. Розгром історії та культури на Україні. Сучасність. Київ, 1967. № 6. С. 71-99.
14. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: зб. офіц. док. Київ : Істина, 2002. 336 с.
15. Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення комуністичної партії і Радянського уряду: зб. док. Ч. II (черв. 1941 – 1960 рр.) Київ : Держвид. політ. літер. УРСР, 1961. 665 с.
16. Михайловский В. Реставрация памятников архитектуры. Развитие теоретических концепций. Москва : Стройиздат, 1971. 190 с.
17. Нормативно-правова охорона культурної спадщини. Київ : Вид-во політ. літ-ри України, 1980.
18. Пам'яткознавство: посібн. для початківців / укл. Л. Гріффен, О. Титова / Центр ам'яткознавства НАН України. Пам'ятки України. Київ, 1999. Ч. 2-3; 2000. Ч. 2.
19. Правові акти з охорони культурної спадщини. Київ, 1995. 150 с.
20. Правова охорона культурної спадщини: зб. док. Київ : ХІК, 2006. 576 с.
21. Прибега Л. До питання термінологічних визначень у пам'яткоохоронній методиці. Праці Центру пам'яткознавства / Вип. 5. Київ 2003. С. 18-32.
22. Принь О. Державна система охорони культурної спадщини сучасної України: центральні органи влади. Праці Центру пам'яткознавства. Київ, 2011. Вип. 20. С. 27-31.
23. УТОПШК. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України; УТОПШК, 2014. 2012 с.
24. Яремич Г. Охоронні та пам'яткознавчі традиції Львова. Галицька брама. 1996. № 15. С. 12-19.
25. Яримкін О. Дерусифікація чи деросіянізація? Як позбавитися імперського минулого? Праці Центру пам'яткознавства. Київ, 2023. Вип. 38. С. 21-31. XX

Додаткова:

29. Рабенчук О. До питання про візуальне як джерело історичних досліджень Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2012. – № 17. – С. 29–39.
30. Станкевич М. Автентичність мистецтва. Питання теорії пластичних мистецтв, Львів, СКІМ, 2004.
31. Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії :зб.наук.праць, вип. 9 /гол.ред.Г.Скрипник. Київ: НАНУ ІМФЕ ім..М.Рильського, 2009
32. Український Авангард 1910-30-рр. Альбом / [Авт.-упоряд. Д. Горбачов]. Київ : Мистецтво, 1996. 400 с.:іл.
33. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Санкт-Петербург: А-сэд, 1994. 406 с.
34. Хел Фостер и др. Искусство с 1900 года (модернизм, антимодернизм, постмодернизм)/пер. с англ., М, 2015
35. Хофман В. Основы современного искусства. Введение в его символические формы. – СПб: Академический проект, 2004. – 560 с.
36. Яців Р. Українське мистецтво ХХ століття: Ідеї. Явища. Персоналії. Львів:, 2006. – 352с.: іл

Викладач

Кіндратюк Б. Д.